

„PRIDVORUL SE PRĂBUȘESTE”. NU TOTUL ESTE POSIBIL DEODATĂ*

John NANDRIȘ

Prezentul articol are ca obiectiv definirea rolului etnoarheologiei în înțelegerea procesului de schimbare pe termen lung și examinarea cadrului explicației arheologice. Este critic la adresa literalismului, pe care îl definește mai jos, și a explicațiilor literale ale cauzalității. Viziunea asupra trecutului trebuie să fie în concordanță cu realitatea evolutivă și biologică, așa cum este exemplificat de practica tradițională; nu este limitată de stereotipuri.

Înțelegerea noastră asupra societăților umane din trecut — și astfel asupra propriei noastre societăți — este îmbogățită de descoperirile etnoarheologiei comparative în mâinile arheologului, mintea acestuia mișcându-se constant înainte și înapoi, între trecut și prezent. Ca și însăși arheologia, explicația etnoarheologică se bazează pe maxima inefabilă a lui J. J. Winckelmann¹: „*Nu totul este posibil deodată*”.

* Traducere din engleză de Coralia Costăș. Varianta în engleză a acestui articol a apărut în volumul *In Medias Res Praehistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis professoris Dan Monah oblata* (ed. G. Bodî), Iași, 2009.

¹ Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), istoric de artă și arheolog german deschizător de drumuri, fiu al unui cizmar și al unei fiice de țesător, parțial contemporan cu eruditul Dimitrie Cantemir din Moldova (care a murit în 1723). *The History of Ancient Art*, vol. 1, de J. J. Winckelmann (1849); *Winckelmann. Sein Leben, seine Werke und Seine Zeitgenossen*, 3 vol., de Carl Just (1866-1872); *The Renaissance* de Walter Pater (1873); *Wesen und Wandlung des Humanismus* de Horst Rüdiger (1937); *Winckelman and His German Critics* de Henry Hatfield (1943); *Johann Joachim Winckelmann: Sprache und Kunstwerk* de Hanna Koch (1957); *Winckelmann* de Walter Leppmann (1971); *Johann Joachim Winckelmann 1717-1768*, ed. Thomas W. Gaehtgens (1986); *Winckelmann and the Origins of Art History* de Alex Potts (1994); *Winckelmann and the Notion of Aesthetic Education* de Jeffrey Morrison (1996); *Embodying Ambiguity: Androgyny and Aesthetics from Winckelmann to Keller* de Catriona MacLeod (1998).

Mijloacele schimbării pe termen lung

Arheologia este într-o poziție care îi permite să trateze — mai eficient decât orice altă disciplină — mărturiile materiale imperfecte ale schimbărilor pe termen lung în comportamentul uman transmis pe cale culturală. Etnoarheologia este colaboratorul său esențial, care o ajută să interpreteze date incomplete din trecutul anterior scrierii, ca *rezultatul material al comportamentului*. Acest articol nu se referă la date, ci la atitudini față de un cadru al explicațiilor.

Un sit etnoarheologic este un loc în care rezultatul material al comportamentului poate fi observat în procesul de formare sau, într-adevăr, de distrugere. Obiectivele alese de Proiectul de Etnoarheologie pentru zonele înalte (Highland Zone Ethnoarchaeology Project) au fost, în primul rând, satul românesc, sălașul sezonier și stânele asociate, de la mari altitudini din Carpați², precum și siturile de

² J. G. Nandris, *The Sfîna and the Katun : Foundations of a Research Design in European Highland Zone Ethnoarchaeology*, în *World Archaeology*, vol. 17, 1985, nr. 2, p. 256-268 (ortografia corectă și definiția termenilor *stână*, *sălaș* și *cătun* pot fi consultate pe <http://dexonline.ro>).

tip *cătun* ale aromânilor și saracașanilor de la sud de Dunăre. Scopurile cercetării au fost acelea de a examina aceste forme de așezare și modalitățile de exploatare ale zonelor înalte. Esența *etnoarheologiei comparative* rezidă în comparația într-un cadru mai amplu a siturilor de mici dimensiuni, care pot părea ne semnificative privite individual, dar care capătă o altă semnificație puse în legătură unul cu altul. Siturile de tip *cătun*, în special, sunt insuficient apreciate ca modele posibile pentru așezarea mezolitică europeană destul de diferită de sat, și care s-au păstrat doar rareori, de exemplu la Lepenski Vir, sau chiar din Gravetian.

Metodele de teren au fost îmbunătățite de-a lungul mai multor ani. Financiar, au marele avantaj al economiei, în comparație cu proiectele majore de săpături arheologice. Formularul de raport de sit (*Anexa A*) furnizează indicații asupra metodelor *Proiectului de etnoarheologie pentru zonele înalte*. Proiectul a fost însoțit de raportarea la scară largă a sitului în contextul peisajului, a planului său intern (1:200 sau mai mult), și a listelor codificate pentru distribuirea de artefacte detaliate, împreună cu descrierile, interviurile și înregistrările fotografice. Pe parcursul unei campanii de teren, cu o echipă pregătită, formată din doar câțiva oameni, s-a înregistrat mai mult de un sit pe zi, ceea ce este atât eficient cât și eficient. Aceasta a inclus timpul petrecut în călătorie (circa 5000 mile dus-întors din Marea Britanie) și rezolvarea problemelor administrative, inclusiv călătoria internă în zona înaltă (definită ca peste 1000 metri) și logistica aferentă câmpării la altitudine. Strămoșii noștri vânători de mamut ar fi trebuit să aplice chiar ei aceeași strategie și, cu siguranță, au făcut acest lucru.

Etnoarheologia nu este etnoistorie. Se mișcă între trecut și prezent pentru a stabili o perspectivă realistă asupra proceselor de schimbare pe termen lung. Este necesar să se pună întrebarea: „*Modificare în ce?*”. În sensul cel mai pragmatic, putem aspira la urmărirea evoluției conștiinței umane. Dacă acest obiectiv se dovedește, pentru moment, prea ambițios, putem, cel puțin, încerca să identificăm schimbări majore în comportamentul uman. Deja la Çatal Höyük, I. Hodder³ postulează noi forme de emergență ale *conștiinței și ordinii sociale*, în explicarea

³ I. Hodder, *Symbolism at Çatal Höyük*, în J. Coles, R. Bewley, P. Mellars (ed.), *World Prehistory. Studies in Memory of Grahame Clark*. Proceedings of the British Academy, Oxford, 1999, p. 177-191; vezi, de asemenea, www.smithsonianmag.com/issues/2005/may/seeds_civilization.php.

fenomenului neolitic. Spunând că „implicațiile sociale și ideologice asociate adoptării agriculturii au devenit mai relevante, implicând o asociere a factorilor cauzali cu alte aspecte decât cele economice”. Boroneanț și Dinu⁴ (s. n.) susțin în realitate o teză similară. Acesta este un ecou îndepărtat al vechiului determinism economic și de mediu. Este nevoie chiar de examinarea conceptului de comportament și a alegerii asociate.

O înțelegere a schimbărilor pe termen lung în comportamentul uman este esențială pentru înțelegerea schimbării problemelor contemporane de mediu și sociale. Există patru principali *mediatori ai schimbării pe termen lung* (*Mijloace ale schimbării*) care contextualizează procesul: *Mediul, Economia, Tehnologia și Mediul bio-social*. Cauzalitatea acestui sistem este complexă și există probabilitatea de a fi supra-determinată, atât/și, mai curând decât ori/ori.

Aceste mijloace conțin sisteme dinamice multivariate, de relevanță adaptativă în cadrul unei epoci și a unui mediu date, altfel încât societatea va înceta în mod rapid de a figura în înregistrarea arheologică. „**Nu totul este posibil deodată**”. O critică a anacronismului este astfel fixată în metodologia etnoarheologică. Valabilitatea analogiei poate fi cu greu un aspect major.

Mediul este scena în continuă evoluție pe care se petrec toate aceste schimbări, dar ar fi foarte neînțelept să presupunem că le determină; sau cu alte cuvinte are valoare de prognoză pentru cultura umană. Parametrii găsiți în mijloacele principale de schimbare sunt necesari, în mod cauzal, dar nu suficient. Este inadecvat și literal să susținem că societățile umane sunt determinate de circumstanțe economice, când acestea sunt, ele însele, rezultatul comportamental al deciziilor umane.

Ceea ce noi numim *Economia* unei culturi arheologice constituie mijloacele alese de exploatare a mediului. Relațiile ecologice și om-animal ale sistemului sunt cruciale. Modalitatea aleasă de exploatare a resurselor vegetale, animale sau minerale identificate în mediu, are o relevanță adaptativă pentru epoca și locul său. Se bazează pe ceea ce noi numim *Premisele exploatării* unui grup uman. Acestea sunt propozițiile fundamentale caracteristice pentru o societate dată, care exprimă

⁴ A. Boroneanț, A. Dinu, *The Romanian Mesolithic and the transition to farming; a case study in the Iron Gates*, în *Studii de Preistorie*, 3, 2006, p. 41-76.

alegerile umane cu privire la speciile de resurse vegetale, animale sau minerale pentru a le exploata și care sunt modurile de a face acest lucru.

Scopurile economice pot, sau nu, să fie în primul rând utilitariste. De exemplu, o societate poate dedica resurse disproporționate construirii de monumente. Convențiile sale pot interzice exploatarea de resurse altfel perfect raționale [de ex., mâncatul cărnii de porc], sau pot apărea ca tabuuri de la îndeplinirea anumitor acțiuni. În cadrul practicilor românești obișnuite de la *stână* uneori nu se permitea aruncarea cojilor de ouă pe foc, ci în spatele acestuia. Credința asociată [că oile ar face crupă, o boală respiratorie] poate fi iluzorie; dar rezultatul material este o depunere specială care este detectabilă etnoarheologic. Doar cu ajutorul etnoarheologiei putem spera să obținem legătura credinței cu practica în context preistoric, mai curând decât din idei preconcepute ale propriilor noastre minți urbanizate.

Dedicarea resurselor către ceea ce numim religie poate fi, într-adevăr, de importanță extraordinară. Societățile preistorice și chiar tradiționale nu aveau o categorie necesară de „artă” sau „religie”. Pur și simplu făceau totul cât de bine puteau. Suntem îndreptățiți, dacă vrem, să denumim aceste credințe integrate drept religia lor. Dacă sistemul lor de credințe nu avea o valoare adaptivă, grupul înceta să apară în înregistrarea arheologică, la fel cum s-ar fi întâmplat dacă tehnologia sau economia lor avea vreo problemă. Literalismul pare să nu aibă cunoștință de importanța funcțiilor neutilitare, iar materialismul a fost în mod absurd literal în atribuirea supremației către „economie”.

Premise ale exploatării sunt astfel *pre-supozitiile transmise cultural, într-o tradiție culturală dată, care reconciliază credința și practica*. Ele reprezintă alegeri referitoare la sursele de exploatat din cadrul mediului și la căile aferente. Ele pot avea funcții sociale non-utilitare. Adesea, noi suntem cei care discriminăm în mod nenecesar între funcțiile sociale sau religioase și utilitatea practică.

În cadrul unui sistem economic dat, există adesea sectoare discrete cu propriile lor premise de exploatare, iar acestea se pot referi la subgrupuri ocupaționale sau la caracterul sezonier, cât și la „culturi” separate sau etichete precum Mezolitic sau Neolitic. De exemplu, pescuitul sau vânatul de păsări necesită anumite predilecții și îndemânări pe care nu toți le dețin în mod necesar, iar exploatarea acestor resurse poate, sau nu, să fie tradițională. Caracterul sezonier poate fi polivalent, cu sub-grupuri ocupaționale, care urmează strategii discrete de

exploatare, care trebuie diferențiate în înregistrarea arheologică de „culturile” separate.

Alegerea este o limitare a libertății, o renunțare la alternative, o ramură nodală în algoritmul strategic al evenimentelor sezoniere. De exemplu, creșterea oilor necesită un angajament serios, pe care nu toate culturile care au avut la dispoziție această opțiune au fost pregătite să-l demonstreze. Vânătorii-culegători din cultura Bugului de Sud din stepa împădurită au fost în contact cu grupul Criș din FTN⁵ din Moldova, și au importat de la ei numeroase lucruri, inclusiv ceramica și creșterea bovinelor, dar au ales să nu includă oile. Aproximativ același exercițiu de discriminare a avut loc în cultura Ertebølle, și cine poate spune că nu a fost din cauza unor motive legate de credință, precum tabuuri referitoare la consum? Contemporaneitatea pe parcursul a câteva milenii a mezoliticului și neoliticului din Europa centrală și de nord a încorporat, probabil, o relatare despre astfel de mecanisme complementare unul față de celălalt, mai curând decât o indicare a „fazelor de dezvoltare”.

Tehnologia unei societăți constă de obicei în mijloacele de atingere a scopurilor economice, dar, ca și economia în sine, poate conține funcții sociale non-utilitare. Expunerile de ceramică, a căror existență în casele neolitice a fost demonstrată, erau proiecții sociale ale celei mai avansate tehnologii a momentului și, din acest punct de vedere, însemne sociale. Din paleolitic până în prezent, necesarul zilnic a fost temeinic elaborat, dincolo de simplele cerințe de funcționalitate, iar cea mai avansată tehnologie a fost folosită pentru a semnaliza statutul, alături de accesul la materiale rare.

Mediul bio-social este seria adaptivă de dezvoltări biologice și sociale asociate cu emergența conștiinței umane, în cadrul căreia s-au propagat astfel de semnale. Este cel mai important din toate mijloacele de schimbare pe termen lung pentru ființele umane, și cel mai complex în termeni de mărturie arheologică materială; iar la modul potențial este și cel care aduce cele mai multe satisfacții. Este cadrul în care are loc

⁵ Pentru o prezentare generală și un rezumat al conceptului de FTN vezi J. G. Nandris, *Adaptive Mediation in the FTN; the Nature and Role of the First Temperate European Neolithic*, în Michela Spataro, Paolo Biagi (eds.), *A Short Walk through the Balkans: the First Farmers of the Carpathian basin and Adjacent Regions*, 2008, p. 11-23. Primul Neolitic Temperat (First Temperate Neolithic – FTN) din sud-estul Europei pe durata mileniilor VI și V î. Hr. a fost primul Neolitic complet format din Europa Temperată, incluzând Criș, Körös, Starčevo, Karanovo I-II, Kremikovei și aspecte ale Bugului de Sud.

evoluția caracteristicilor fizice și mentale ale umanității. Include evoluția fizică a speciilor umane ca atare, precum și sistemele dinamice ale relațiilor sociale observate în aceste extraordinare culturi ale Europei preistorice pe care le admirăm atât de mult. Ele au fost create fără beneficiul Teoreticienilor Sociali. Trebuie, de asemenea, să aducă lumină asupra problemei fundamentale cu privire la ce constituie identitatea unui grup uman. Aceasta se leagă, la rândul său, de definiția unei culturi arheologice. Identitatea culturală rezidă în aspecte ne-esențiale, în „*comportament ca și cum*” monada ar aparține grupului; „*respectând limitele neexecutorii*” aceasta aparține comportamentului de grup⁶; și în citatul din Winkelmann.

Arheologia Socială a fost, la un moment dat, o tendință la modă pentru arheologi, dar nu există o modalitate mai concretă de a extinde gama posibilă a comportamentului trecut decât etnoarheologia. Societățile tradiționale din țările est-europene au fost foarte eficiente în prezervarea, pentru posteritate, a unor mărturii neprețuite cu privire la natura culturii europene. Povestea scrisă în Cartea Profetică a Etnoarheologiei Europene este în mod inevitabil pe cale de a fi distrusă. Fenomenele pe care le tratează au fost anterior larg răspândite în Europa, astfel că nu este în nici un fel Eurocentric (și nici nu ar conta dacă ar fi) atragerea atenției asupra naturii lor în mod distinctiv europene. Metodologia etnoarheologiei este, în același timp, globală, precum și o aserțiune a individualității regionale. Societățile europene tradiționale sporesc înțelegerea noastră asupra fundațiilor universale ale culturii europene așezate de țărani și păstori care au creat condițiile pentru progres cultural și intelectual, peste fundațiile primordiale ale satului neolitic.

Utilitatea socială

Cel mai bun prospect pentru înțelegerea prezentului, și luarea unor decizii sănătoase privind viitorul, se află într-o mai bună percepție asupra trecutului nostru. Pare esențial pentru viitorul planetei să ne reamintim succesele și să învățăm din eșecurile modelelor trecute ale comportamentului uman, unele dintre acestea rezistând mileniilor, toate fiind adaptate proceselor de modificare a mediului.

6 J. G. Nandris, *The Jebeliye of Mount Sinai and the Land of Vlah* în *Quaderni di Studi Arabi*, 1990, 8, p. 45-80.

Unele aspecte ale conflictului uman și ale comportamentului violent sau contagios al mulțimii, care au fost fixate în genom timp de sute de milenii pe durata Paleoliticului, nu sunt ușor șterse. Etnoarheologia consideră aceste interacțiuni din perspectiva societăților tradiționale, în care variabilele sunt poate mai ușor de definit, ca paradigme ale situației noastre acum complexe. Totuși, am aflat cât de complexe sunt societățile „simple, tradiționale”. Ca în matematică și filozofie, este uneori ușor să consideri cazuri extreme. Succesul sau eșecul strategiilor alese de societățile tradiționale și preistorice sunt relevante pentru preocupările noastre actuale despre poluare și resurse regenerabile. Urmărirea metodică a reconstrucției paleomediului ne face să ne oprim în fața impactului asupra mediului generat de propriul nostru comportament, și ne furnizează unele instrumente cu care îl putem analiza. De exemplu, analiza calotelor de gheață din Groenlanda, efectuată pentru a cerceta mediile paleolitice, ne furnizează o perspectivă utilă asupra încălzirii globale.

Atunci când considerăm societăți îndepărtate ar trebui, probabil, să facem diferența între ceea ce are o funcție socială mai amplă, și ceea ce are o utilitate practică imediată. Spre exemplu, diferența dintre îmbrăcăminte ca micro-mediu și rochia ca semnal social, și încorporarea ambelor într-un singur articol. Etnoarheologia în sine are de îndeplinit atât o contribuție funcțională cât și una utilă din punct de vedere social. Utilitatea sa imediată se regăsește în influența realistă pe care o poate avea asupra metodei și interpretării arheologice și în eficiența și economia sa ca set de metode de teren, mai puțin costisitoare decât majoritatea săpăturilor, mai bine definite decât multe investigații, și incluzând toate disciplinele arheologiei științifice.

Funcția socială a Etnoarheologiei rezidă în realizarea unui grad mai mare de conștientizare cu privire la moștenirea noastră din preistorie. În prezentul istoric recent, satul românesc a oferit un model de ecologie sustenabilă și relații umane care a fost în mod sistematic distrus de socialismul autoritar. A demonstrat importanța atitudinilor cu care abordăm mediul natural și resursele sale. În diversitatea de exemple de ridicare și cădere a societăților umane, pe care preistoria și etnoarheologia le furnizează, putem găsi atât motive pentru succes, cât și pentru eșec, pentru a ajuta în propria auto-examinare.

Etnoarheologia comparativă are pretenții și mai mari de utilitate socială. La un moment dat, la finalul secolului al XX-lea, când se părea că genul de mărturii care se găsesc în satele și munții României erau pe

punctul de a dispărea dintotdeauna, *Proiectul de Etnoarheologie a Zonelor Înalte* a fost implicat în înregistrarea unui *status quo* pentru posteritate. Secolul al XXI-lea aduce o accelerare a modificării în societatea rurală românească. *Întreaga etnoarheologie este etnoarheologie de salvare*. Există o oportunitate finală de a face un studiu comparativ al acestor dezvoltări, și chiar de a sugera direcțiile practice pe care le-ar putea lua schimbarea, în concordanță cu rădăcinile lor istorice.

Siturile desemnate prin termenii românești *stână*, *sălaș* și *cătun* pe care le-am studiat în anii 1980 ca modalități de exploatare a resurselor din zonele înalte, au existat ulterior într-un declin relativ. Au devenit victimele planificării centrale socialiste, care nu putea tolera existența unui pastoralism independent de stat, practicat la scară mică. Pajiștile din România au capacitatea de a suporta multe milioane de oi pe suprafețele peneplenice Boreco. Acestea se întind pe suprafețe mari de-a lungul creștelor Carpaților. Pajiștile sunt o resursă de mediu menținută de păstori cu milenii de experiență. Practicile lor sunt acum amenințate din nou de regulamentele birocratice ale Uniunii Europene, care par să nu ia în calcul această perspectivă.

Re-vitalizarea industriei ovinelor ar putea furniza României carne, lapte și brânză. Lâna susține nu doar confecționarea de haine, ci și industrii secundare profitabile, precum țesutul de *cergi* și covoare, pentru care abilitățile rurale românești sunt deosebit de potrivite, și pot fi adaptate în acest secol chiar inovațiilor, așa cum este izolarea caselor. Este în continuare valabil *caracterul sezonier polivalent*⁷ care se centrează pe categoriile de așezări reprezentate de *stână*, *sălaș* și *cătun*, care presupun turme mici de oi, vite și porci, deținute de proprietari individuali, precum și horticultura și pomicultura sezonieră, care pot fi re-activate. O resursă modernă majoră rezidă în servicii recreative pentru locuitori și vizitatori în egală măsură. Cele mai eficiente tampoane contra exploatarea omului obișnuit și a familiei sale de către autorități, și stimulentele cu recompensele cele mai bune pe plan uman pentru a contribui la binele social general își găsesc aplicabilitatea în gama de activități și structuri sociale centrate pe rudenie și proprietate privată, și de asemenea în turism.

⁷ J. G. Nandris, *Some Features of Neolithic Climax Societies*, în *Studia Praehistorica*, 1, 1978, p. 198 – 211.

Pe durata activității de teren în Daghestan în 1991⁸ sisteme de terase abandonate au fost găsite în mod obișnuit până la altitudinea de 2300-2500 metri. Există multe regiuni cu terasare extensivă în dealurile subcarpatice. Astfel de terase demonstrează exploatarea extensivă la scară mică practică în trecut; dar și o exploatare anterior mai intensă, pe durata unor perioade care pot varia de la recentă și medievală până la preistorie (putem aminti că peisajul ceramicii lineare în Germania s-a dovedit a fi în Aldenhovener Platte mult mai dens locuit decât cel modern). Cultivarea teraselor, ca și pastoralismul zonelor înalte, nu a fost practicabilă sub colectivizare, dar este foarte potrivită pentru creșterea plantelor la scară mică, de exemplu folosind animale de povară. Pentru a integra creșterea demografică și economică într-un proces de umanizare a peisajului, resurse precum terasele pot fi reintroduse în utilizare, încurajând revitalizarea zonelor și satelor de munte. Nu trebuie uitat că sistemul a inclus de asemenea și horticoltura, pomicoltura, silvicoltura, creșterea vitelor și porcilor și o gamă uimitoare de conectivitate, dezvoltată de-a lungul unei perioade lungi.

Din perspectivă istorică, încercarea de a colectiviza umanitatea în Europa de est a eșuat sub contradicțiile falsei conștiințe marxiste care a subminat refacerea Europei după al doilea război mondial, înlocuind-o cu un secol de eforturi umane pierdute⁹. Marxismul s-a dovedit absurd de capabil de a modifica lumea fără a o înțelege. Ca și perechea sa autoritară¹⁰, a vrut să categorisească clase întregi ale umanității drept mai puțin decât umane. Paradoxal, economia reacționară planificată a socialismului autoritar a păstrat dovezi etnoarheologice importante în unele locuri precum Maramureș, și care acum se dezintegrează.

Printre cele câteva exemple de grupuri sociale care au dăinuit cu succes și care au existat de-a lungul istoriei se numără și monasticismul creștin. În perioada medievală a îndeplinit funcții sociale multiple, de

⁸ J. G. Nandris, *The Land of Mountains in the Island of Languages; Aspects of Comparative Ethnoarchaeology in Daghestan and the Caucasus*, în P. Biagi, J. Nandris (ed.) *Highland Zone Exploitation in southern Europe*, Monografie di Natura Bresciana nr. 20, 1994, p. 21-47 (Proc. of International Tavola Rotonda, Brescia 29 Apr-01 May 1994).

⁹ Vezi, de ex., Stephane Courtois *et alii*, *The Black Book of Communism; Crimes, Terror, Repression*, 1999, Harvard University Press.

¹⁰ J. Goldberg, *Liberal Fascism*, 1980. Goldberg subliniază legăturile inextricabile între fascism și gândirea liberală de stânga. Naziștii într-adevăr erau național-socialiști, și nu a existat o diferență practică între rezultatul nazismului și cel al socialismului autoritar.

învățare, medicină, caritate sau economie agricolă. Mănăstirile ortodoxe din sud-estul Europei revin la viață cu rapiditate, după lunga lor perioadă de victimizare brutală sub regimul socialist. Prezența de noi clădiri din lemn proaspăt tăiat este documentată pretutindeni, fie că este vorba de micile unități dependente de mănăstiri, denumite *schituri*¹¹, sau de mărețele biserici de lemn din Maramureș, construite precum mănăstirile medievale din Europa de maeștri constructori care nu aveau nevoie de planuri și care constituiau realizarea colectivă a comunității rurale. Pastoralismul în satul românesc a depins, de asemenea, și de un efort colectiv. Ca și satul românesc în momentele sale de prosperitate, administrarea abilă a mănăstirilor de călugări sau măicuțe exemplifică modul în care o comunitate poate trăi creativ în relație cu mediul său. Aceste atitudini nu sunt în nici un caz limitate la teritoriul României. Ele se regăsesc în horticultura uimitoare bazată pe ecologie a mănăstirii de maici Ormylia¹² sau în la fel de remarcabila mănăstire de maici Prodromos de la Mt. Pelion (aproximativ 35 km est de Larisa).

Ca exemple de funcționalitate socială non-utilitaristă monasticismul creștin furnizează, în cele din urmă, un posibil sens pentru termenul „socialism”: acesta presupune auto-negare. Are o legătură minusculă sau chiar inexistentă cu conceptul iluzoriu de justiție socială care atrage pe tinerii idealiști către socialism. În Europa de sud-est tradițiile monastice de ospitalitate și munca grea au făcut ca grădinile bine întreținute și un management aproape auto-suficient al averilor să poată furniza surplusul pentru a găzdui oaspeții.

A apărut o tendință care explorează tema relației dintre ortodoxie și mediu. Așa cum evidenția în 1991 un pustnic român, cu care împărțeam chilia amenajată în stâncile mării sub *schitul* (vezi din nou <http://dexonline.ro> pentru definiție) românesc de la Prodromou, la capătul Mt. Athos: nu făcea rău nimănui cu atât mai puțin mediului său. Dimpotrivă, horticultura sa era una meticuloasă, și am continuat să consumăm o duzină de plante sălbatice care sunt abundente pe Athos [și uneori nimic altceva]. Un studiu al satului Breb din Maramureș¹³ a arătat

¹¹ Vezi din nou <http://dexonline.ro> pentru definiție.

¹² Sora de la Simonopetra de pe Muntele Athos, la baza peninsulei Sithonia în Chalkidiki.

¹³ L. Antal, M. Antal, *Plantele cunoscute si utilizate de sătenii din Breb în Marmația*, 3, 1977, p. 268-276.

că locuitorii acestuia foloseau aproximativ patru sute de plante pentru diverse scopuri.

Astfel de forme de cultivare nu doar că se armonizează cu ideea de management al resurselor regenerabile, dar furnizează un antidot la problemele induse de lăcomie cum ar fi encefalopatia spongiformă la bovine, determinată în occident de practici mai extreme de creștere intensivă axate pe profit, în realitate animalele fiind hrănite cu propriile organisme. Și mai important, astfel de comunități pot exemplifica o satisfăcătoare diversitate și armonie de forme sociale, fără a se putea elibera în întregime de limitările condiției umane. Cum capitalismul nu este un sistem etic ci o serie de fapte despre viața economică, ele furnizează un cadru contextual moral pentru cei care sunt doritori să asculte¹⁴.

Etnoarheologia ne arată modul în care satele din zonele înalte din sud-estul Europei au reușit să își exploateze resursele disponibile sezonier pe colinele, codrii și pajiștile adiacente. Pădurile, munții și pășunile au o relație simbiotică atât cu satele și pastoralismul, cu animalele și oamenii¹⁵, cât și, în mod intrinsec, cu silvicultura și, colateral, cu turismul și recreația.

Aceste peisaje se adresează funcțiilor recreaționale cu baze ecologice, concepute pentru a promova capacitățile regeneratoare ale naturii. Este vorba atât de cei care vin ca vizitatori, cât poate, în primul rând, de cei care o locuiesc. Ideea de management al resurselor regenerabile și a valorii lor restauratoare pentru ființele umane stresate, trebuie să înlocuiască maximizarea fără logică a unui „turism” care este în egală măsură exploatator pentru autohtoni, pentru vizitatori și pentru mediu. Turism precum cel de care are nevoie Capitalismul pentru a se conforma naturii, moralității și umanității sau a se autodistrage împreună cu resursele de mediu și culturale pe care se bazează. Își pot apoi aduce o contribuție indubitabilă la viață, libertate și urmărirea fericirii. Unele state europene iau în considerație ideea lansată în Bhutan a unui index al

¹⁴ Kallistos Ware, Mitropolit de Diocleea, *Philip Sherrard; a Prophet for our Time*, Oxford, 2009.

¹⁵ J. G. Nandris, *Man-animal Relationships and the Validation of Ethnoarchaeology in Highland south-east Europe*, în C. Grigson, J. Clutton-Brock (ed.) *Animals and Archaeology, Pt. 4., Husbandry in Europe* (BAR Int. Ser. 227), 1984, p. 13-21.

FNB (Fericirea Națională Brută); mai curând decât să insiste pe creșterea economică, productivitate și PIB (Produsul Intern Brut).

Aceste concepte nu sunt îndepărtate unele de altele, ci, dimpotrivă, provin dintr-o muncă etnoarheologică comună. Fiecare zi pe teren ne-a adus ceva nou. Nimic nu era neimportant. Am fost continuu impresionați de ingenuitatea dispozitivelor folosite în societățile tradiționale pentru a rezolva problemele. Am fost puși față în față cu mari realizări ale culturii populare europene, începând cu Neoliticul, în întreaga Europă și exemplificat în special în sud-est.

Din perspectivă arheologică, trebuie să admirăm formele sociale foarte evolute care au apărut în această zonă, printr-o lungă diferențiere, ieșind din preistorie și intrând în istorie. De exemplu, societățile Cucuteni și Gumelnița din mileniile V-IV BC din Moldova și zona Dunării inferioare, care au păstrat modul de comportament neolitic cât de mult a fost posibil fără a-l transforma în altceva (de exemplu o „Epocă a Bronzului”). Li se pot atribui realizări culturale substanțiale care au apărut fără beneficiul Teoreticienilor societății. Astfel de societăți s-au răspândit pe scena Europei, având avantajul mediului în general temperat, al unei varietăți geografice și al înaltei conectivități a continentului european. Au fost rezultatul unor condiții evolute de exploatare care s-au întâlnit în Neolitic, au pus temelia societății medievale europene și au rămas inerente în cultura populară românească, ca marcă a lumii civilizate (*koiné*) europene.

Numeroase perioade de abandon și reactivare a peisajului zonelor înalte sunt reflectate în etnoarheologie. Pastoralismul din Carpați poate părea în mod decepționant auto-suficient și bucolic pentru un observator superficial, dar asemenea tuturor zonelor înalte a fost strâns legat începând din preistorie de modificări politice și economice la scară largă care au avut loc în zonele joase. Cu ajutorul modelelor etnoarheologice pe care le-a furnizat devine mai ușor de înțeles ce se întâmplă astăzi, și probabil că se va întâmpla mâine.

Explicația schimbării

Ținând cont de natura imperfectă a datelor de care dispunem, atât în arheologie cât și în etnoarheologie, ideea că există o orientare teoretică corectă [lăsând la o parte una "corectă din punct de vedere politic"] este în mod absurd pseudo-științifică. Este un mecanism de control social. Criteriile științei nu sunt autoritatea, ci experimentul și infirmarea, și

chiar și acestea au o aplicație îndoielnică în lumea preistorică. Este futil să ne plângem că datele noastre sunt imperfecte, deoarece în asta rezidă interesul subiectului și valoarea specială a metodei arheologice. Dimpotrivă sociologia, care are la îndemână o supra-abundență de date contemporane, este prea des diferențiată de banalitatea concluziilor sale. Formularea întrebărilor potrivite este cel puțin la fel de importantă ca și furnizarea de explicații convingătoare. Definiția problemei are prioritate în planificarea strategiilor de colectare de date.

O gamă largă de orientări teoretice pot ilumina la modul potențial practica arheologică. Realitatea etnoarheologică oferă un număr de posibile modele interpretative dintre care să se aleagă. Ar trebui ca arheologii să poată oferi explicații alternative pentru materialul lor, în loc să susțină o singură poziție. Rolul etnoarheologiei nu este doar de a oferi siguranță despre o versiune a trecutului, și nici să fie pesimistă datorită imposibilității siguranței. Rolul său este de a lărgi gama explicațiilor noastre.

Explicația poate fi oferită la diferite niveluri, aleasă pentru a corespunde datelor și problemei. Proiectul de Etnoarheologie pentru zonele înalte a ales, în afară de înregistrările regionale intense, să eșantioneze masiv în Europa de est. Dacă puține sunt cazurile în care situri individuale duc la rezultate comprehensive, pot apărea regularități utile contrastând date imperfecte la nivel regional. Aceasta este Etnoarheologia Comparativă.

Adesea, siturile arheologice sunt supra-interpretate. După ce a obținut resurse dintr-o săpătură de amploare, un director de șantier este în mod natural nerăbdător să arate că săpătura sa are o semnificație deosebită. O strategie mai ieftină și mai adecvată în multe cazuri ar fi eșantionarea și obținerea unei imagini mai ample, interpretând situl la un nivel corespunzător. În orice caz, este nevoie să explicăm schimbarea într-un mod mai puțin static decât cel care satisface cerințele intelectuale modeste ale literalismului. Acest fapt presupune specificarea sau cel puțin conceperea de ritmuri de modificare într-un cadru de spațiu și timp.

Difuzare

Procese spațiale de dispersie.

Diferențiere

Modificarea evoluționistă care are loc în timp.

Numeroasele mecanisme ale modificării sunt toate grupate sub două rubrici principale, care interacționează în sisteme complexe și dinamice. Ritmurile modificării sunt cruciale pentru modelarea cu succes

a multor procese, indiferent dacă de difuzare sau diferențiere. Discutarea ritmurilor de modificare a devenit posibilă doar după apariția datării cu radiocarbon, în cadrul unui sistem relativ absolut (sic)¹⁶.

De exemplu, explicațiile demografice depind de o estimare realistă a timpilor de dublare. Nu există noțiuni precum „populația” unei regiuni sau a unui sit, în special pe scara temporală arheologică. O populație este dinamică în sine, într-un proces de modificare direcțională cronică. Același lucru se poate susține cu privire la ceea ce se numește „*economia*”, ținând cont de toate recombinațiile regionale, sezoniere, rituale, sociale (de ex., gen) și de alt fel ale modurilor în care exploatarea resurselor disponibile este atestată etnoarheologic. De exemplu, în Carpați există „*stâne de femei*” ocupate de câteva femei din sat, fiecare cu copiii ei, fiecare cu vatra ei, și cu un repertoriu de animale, altele decât oile: de ex: vite, păsări și porci. Oile sunt îngrijite de păstori la ceva distanță. Toate acestea reflectă *caracterul sezonier polivalent al subgrupurilor ocupaționale* ale căror semne le putem căuta în dovezile preistorice, mai curând decât în viziunea literală a caracterului sezonier ca simplu mecanism.

„*Ipoteza invaziei*” literalistă a fost adesea invocată pentru a explica modificarea de difuzare, până când Graham Clark în lucrarea sa de referință¹⁷ a arătat că termenul „invazie” a fost folosit mult prea des față de ceea ce ar putea fi adecvat. Invazia este un eveniment, mai curând decât un proces. Nu are valoare explicativă pentru procesele de modificare, deoarece presupune că modificarea are loc întotdeauna în altă parte. „Invazia” a fost de fapt o încercare literalistă stângace de a introduce un element dinamic într-un model iremediabil static și literal de modificare stadială.

Conceptele neexamine „portmantou”, precum „migrațiune”, „invazie” sau „comerț”, sunt în mare parte doar fraze care fug de

¹⁶ Pentru o discuție interesantă despre C¹⁴ vezi: S. A. Luca, C. Suci, *Migrations and local evolution in the Early Neolithic in Transylvania; the Typological-stylistic analysis and the radiocarbon data*, în M. Spataro, P. Biagi (ed.) *A Short Walk through the Balkans: The first Farmers of the Carpathian Basin and Adjacent Regions*, Trieste, 2007, p. 77-87; J.-P. Bocquet-Appel, S. Naji, M. van der Linden, J.-K. Kozłowski, *Detection of diffusion and contact zones of early farming in Europe from the space-time distribution of ¹⁴C dates*, în *Journal of Archaeological Science*, XXX, 2009, p. 1-14.

¹⁷ J. G. D. Clark, *The invasion hypothesis in British archaeology*, în *Antiquity*, 40, 1966, p. 72-89.

responsabilitate pentru a furniza o explicație. Ele nu reușesc să examineze locul omului în peisaj și exploatarea resurselor de către acesta. Totuși, ca exemplu, în colonizarea masivă a Greciei de către slavi și albanezi, mișcarea oamenilor are locul său explicativ. Ca în rezolvarea unei infracțiuni, este util să se examineze motivul, oportunitatea și mijloacele. În principiu, arheologia nu are de-a face cu evenimente și personalități. Totuși, la periferia istoriei, poate cuprinde evenimente și chiar personalități și, făcând aceasta, poate mări orizontul istoriei înseși.

A *numi* nu este a explica, deși *etichete* precum Mezolitic sau Neolitic sunt necesare pentru a facilita discursul de specialitate. Modificările care au avut loc în timpul Neotermalului în Europa nu pot fi înțelese în termeni de modele stadiale demodate întruchipate în conceptul de Mezolitic și Neolithic ca faze de dezvoltare. Așa cum sublinia cu multă vreme în urmă Daryll Forde¹⁸: „Oamenii nu trăiesc în faze economice; ei posedă economii”. Același lucru este valabil și pentru tehnologii. Pentru perioada neotermală timpurie, ar trebui să concepem diverse recombinații adaptate regional ale condițiilor de exploatare exemplificate într-un număr de societăți strategice r- și K-. Explicații furnizate de biologie, care nu pun bazele pe modelele stadiale, au fost propuse pentru situarea dinamică cu care ne confruntăm în relația dintre aceste societăți¹⁹.

Dinamica populației și caracterul sezonier

„Densitatea” și „distribuția” unei populații sunt uneori discutate ca și cum ar fi idei statice. Populația este totuși un concept dinamic și nu unul static. Densitatea unei populații variază direcțional și distribuția sa se modifică ecologic. Realitatea interacțiunilor umane preistorice cu biomul nu a fost mai puțin complexă decât cea a speciilor de plante și animale pe care le putem studia astăzi. „S-a descoperit la mijlocul anilor 1970 că până și interacțiunile simple între speciile de plante și animale pot rezulta într-o dinamică haotică a populației și modele spațiale complexe”²⁰.

Așa că avem arheologi care se află în posesia unor date imperfecte și a unor distribuții spațiale foarte selective. A

¹⁸ D. C. Forde, *Habitat, Economy and Society; an Introduction to Ethnology*, Londra, 1948.

¹⁹ J. G. Nandris, *The r- and K- Strategy Societies of Lepenski Vir in Early Neothermal perspective*, în *Rivista di Archeologia*, XII, 1988, p. 5-13.

²⁰ A. R. Ives, *Nature* 353; 214 (19th Sep 1991).

supra-interpreta aceste date în termeni de modele statice și literaliste înseamnă să transformi într-un nonsens realitățile dinamice reprezentate de relațiile organismului cu mediul său.

Arheologii utilizează masiv hărți de distribuție ca instrument, care este valabil doar dacă acestea nu sunt interpretate *ad literam*²¹. Aproape nici o hartă de distribuție arheologică nu documentează contemporaneitatea, nici măcar în cadrul unei generații umane. Nici o hartă nu poate reproduce adecvat dinamica și distribuția populației mobile sezonier, precum aromânii sau saracațanii. Acest dezavantaj nu este depășit prin trasarea de săgeți pe hartă. O hartă de distribuție arheologică este de fapt precum o constelație de stele, inimaginabil de depărtate unele de altele în timp dar care formează modele iluzorii. Este dificil de stabilit contemporaneitatea siturilor arheologice, chiar și în interiorul unei aceleiași generații, astfel încât rareori poate fi justificabilă interpretarea unei hărți de distribuție în termenii de „model de așezare”.

De fapt, se cunoaște cu acuratețe distribuția spațială reală a foarte puține organisme. Aceasta se aplică atât organismelor mai mici cât și animalelor mai mari; dar și omului, indiferent că este vorba de grupuri relativ restrânse precum cele de aromâni, grupuri mobile precum cele de saracațani, sau chiar grupuri naționale mai mari și mai variate. Majoritatea națiunilor europene sunt într-o măsură considerabilă eterogene, și au apărut în timp dintr-o adunătură de distincții acum ignorate în mare majoritate. Trebuie să sperăm că avansarea tipului genetic va elimina, în timp util, un număr de credințe dragi despre omogeneitatea rasială, în timp ce chiar conceptul de stat este ambiguu. Precum populațiile animale, grupurile umane prezintă un dinamism spațial dar și temporal. Pastoralistii sezonieri precum aromânii, saracațanii, sau ciobanii transhumanți români sunt exemple etnoarheologice foarte bune ale acestei situații.

Discuțiile arheologice despre „optimizarea strategiilor” adesea nu reușesc să definească exact ce anume este „optimizat”, sau să facă distincția între ceea ce este eficient și ceea ce este eficace; între maximizarea resurselor și utilizarea la maxim a resurselor disponibile.

²¹ H. R. Wilkinson, *Maps and Politics*, 1951, Liverpool; este o discuție foarte eficientă despre utilizările și limitările hărților de distribuție a populațiilor, cu referire la Europa de Sud-Est. El arată că cele care au variat sunt hărțile și interpretările datelor, în funcție de tendințele politice.

S-a argumentat²² că „toate distribuțiile spațiale pot fi privite în mod legitim ca rezultând din balanța dintre două seturi antitetice de comportament prezent întotdeauna între indivizi”. Acestea sunt „comportamentul repulsiv”, care reprezintă rezultatul presiunii selecției pentru ca indivizii să „își maximizeze resursele” și de aici să „separe”, și „comportamentul atractiv” care rezultă din presiunea selecției pentru „a utiliza la maxim” resursele disponibile și deci a „congrega” acolo unde resursele sunt cele mai abundente la momentul respectiv. Aceasta ilustrează modul real în care resursele sunt exploatate, în funcție de unitățile comportamentale, bazate pe strategiile de selecție r- sau K-.

Deoarece agentul asupra căruia operează selecția este în mod discutabil²³ nu unul colectiv, alegerile efectuate de indivizi atunci când se află în fața acestor tendințe comportamentale opuse sunt cele care influențează modelul spațial al populației în ansamblu, la un moment dat, creând efectele de creștere sau descreștere în densitate. Răspunsul acestui echilibru la condițiile de mediu intern și extern în schimbare contribuie la elementul dinamic al populațiilor. Dinamismul temporal al caracterului sezonier este o încercare de a utiliza la maxim pe termen scurt resursele disponibile sezonier. Densitățile și distribuțiile în schimbare ale arborilor sunt rezultatul interacțiunilor acestui comportament cu procesele pe termen lung ale modificărilor istorice și de mediu.

Strategiile de reproducere r- și K-

Polaritatea dintre strategiile r- și K- este definită în legătură cu comportamentul reproductiv și exploatarea ecosistemului²⁴. Poate fi considerată analogă contrastului dintre exploatarea *cantitativă* a sistemelor productive și/sau de creștere; și exploatarea *calitativă* a sistemelor ecologice protective și/sau mature. Exploatarea cantitativă este eficientă, în timp ce exploatarea calitativă este eficace. Vorbind despre „exploatarea zonelor înalte” ale mediului înconjurător, nu trebuie să uităm că termenul în sine de „exploatare” este un concept portmantou, în cadrul căruia trebuie trasate distincții precise.

Spectrul dintre r- și K- poate fi conceput ca o expresie a proporției energiei consumate în reproducere. Distincția se face între

²² L. R. Taylor, R. A. Taylor, *Aggregation, Migration and Population Mechanics*, în *Nature*, 266, 1977, p. 415-421.

²³ Afirmția rostită de Margaret Thatcher „Cine e societatea? nu există așa ceva” a fost atacată de liberali fără a înceta să considere orice astfel de argumente.

²⁴ De exemplu, J. G. Nandris, *op. cit.*, 1988 ; idem, *op. cit.*, 2008.

societățile bazate pe strategia r-, care sunt societăți oportuniste; și societăți bazate pe strategia K-, al cărui comportament este adaptat la stabilitate și homeostază. Modelele r- și K- tratează cu spectre continue între extreme, nu cu dihotomii. Deoarece aceste strategii comportamentale formează un spectru și nu o dihotomie, o populație poate urma o strategie r- într-un context și o strategie K- într-altul. Găsim astfel de exemple în Defilee Dunării în Neotermalul timpuriu, în siturile vânătorilor – pescarilor și FTN.

Speciile bazate pe strategia K ocupă medii stabile la sau în apropiere de capacitatea lor [K-]. Ele pot concura cu succes în circumstanțe aglomerate și pot monopoliza extragerea energiei dintr-un sector anume al mediului.

Speciile bazate pe strategia r- sunt adaptate la utilizarea sau colonizarea mediului care fluctuează rapid sau se dezvoltă direcțional, și la exploatarea resurselor efemere prin descoperirea, reproducerea rapidă (ritmul intrinsec de creștere r- al unei populații) și dispersare.

Aceste concepte furnizează un fel de cadru pentru datele istorice și etnoarheologice, pentru a interpreta, de exemplu, pastoralismul sezonier. Ele pot fi aplicate întrebărilor ridicate de creștere și declin, distribuțiilor spațiale și strategiilor comportamentale ale populațiilor în timpul Neotermalului timpuriu²⁵, precum și populațiilor istorice, precum aromânii sau saracațanii.

Explicația comportamentului

„Comportamentul” începe să pară un alt concept portmantou. Multe lucrări arheologice se referă la „arheologia comportamentală”; dar ca și în cazul „etnoarheologiei” nu vizează toate în mod necesar același înțeles²⁶. Dezbaterea principală la care se referă aceasta nu este una arheologică ci una evoluționistă. Definind însăși arheologia drept examinarea modificărilor pe termen lung ale comportamentului uman, implicația este că societățile preistorice, precum indivizii sau speciile,

²⁵ Idem, *op. cit.*, 1978; idem, *op. cit.*, 1988.

²⁶ L. Binford, *Behavioural archaeology and the Pompeii premise*, în *Journal of Anthropological Research*, 37, 1981, p. 195-208; Halstead, I. Hodder, Jones, *Norwegian Archaeological Review*, 10-11 (... on Behavioural Archaeology and refuse patterns); M. B. Schiffer, *Behavioural Archaeology*, New York, 1976; H. M. Wobst, *Stylistic behaviour and information exchange* în C. E. Cleland (ed.), *Research Essays in honour of James B Griffin*, Anthropological Papers, nr. 61, 1977.

sunt într-un anumit sens strategii comportamentale orientate către supraviețuire. Strategia r- și K- este deja concepută ca orientată către scop, cu posibilitatea punerii accentului pe alegere (adică, auto-limitare). Există și cei care pun accentul pe șansă și necesitate și care ar privi pe strategiștii umani și animalii din aceeași perspectivă; ceea ce înseamnă atribuirea aceluiași înțeles unei „strategii” în ambele instanțe.

Dezbaterea cu privire la rolul comportamentului în evoluție este complexă. Jacques Monod²⁷ a dorit să derive modificarea evoluționistă doar din agregarea mutațiilor întâmplătoare. Aceasta merge dincolo de neodarwinism care a încercat să elimine la modul virtual comportamentul ca sursă de variație morfologică, deși Darwin însuși i-a atribuit o mare importanță. Dimpotrivă, după cum precizează Piaget: „Fie șansa și selecția pot explica totul, fie comportamentul este motorul evoluției”. El a examinat rolurile din procesul evoluționist al șansei, al mediului și al structurilor anatomice și comportamentale; și încheie „că există o evoluție organizatoare precum și una variațională, și comportamentul este motorul său”²⁸.

Expresia materială a ideilor rezidă în comportament, iar rezultatul material al comportamentului este materialul brut al arheologiei. Funcția etnoarheologiei este de a proiecta conceptul invers care restabilește înțelesul materialului. Aceasta poate însemna că înțelesul este contemporan, că este înțelesul dat de noi, mai curând decât cel contemporan cu materialul. Trecutul nu este un fapt obiectiv, iar arheologia nu se referă numai la trecut. Ca și istoria și alte științe, arheologia este rezultatul unui consens stabilit între practicieni calificați.

Procese de schimbări în comportamentul uman pe termen lung, în contextul modificărilor în mediul înconjurător, economie și mediul biosocial, sunt materia principală a arheologiei, iar noi suntem parte din acest proces, reatribuind continuu înțelesul universului material la fel ca predecesorii noștri istorici. Amintindu-ne de întâietatea comportamentului uman, etnoarheologia ne poate ajuta, de asemenea, să rectificăm obsesia metodologică secundară cu statistici, înseriere, grupare, sau „tipologia” de artefacte. Acestea pot elimina uneori complet orice considerație a comportamentului, dar sunt sterile fără el.

²⁷ J. Monod, *Chance and Necessity*, New York, 1971; J. Piaget, *Behaviour and Evolution*, 1979; A. Rowe, G. G. Simpson (ed.), *Behaviour and Evolution*, 1958.

²⁸ Piaget, *op. cit.*, p. 142, 153.

Literalismul în arheologie

Literalismul este o formă de autism intelectual, caracterizat de un număr de atribute. Conține explicații cu un singur factor și declarații cauzale reversibile. Interpretează literal conținutul stratigrafiilor. Un nivel de distrugere devine o „invazie”; un ansamblu ceramic sau de silexuri este o „cultură”; o strategie economică este o „fază de dezvoltare”; trăsături excepționale care atrag atenția sunt „tipice”; animalele sunt fie „sălbatiche” fie „domestice”. Literalismul nu reușește să vadă, dincolo de date, relațiile care au creat aceste date. El gândește în termeni de evenimente mai curând decât în termeni de procese, și de revoluție, mai curând, decât de evoluție cu pre-adaptările necesare. El tinde să clasifice tipologic mai curând decât statistic. El recunoaște „ori ori” dar nu „și și”. Literalismul nu ia în calcul rolul observatorului. Acordă puțină atenție proceselor tafonomice sau post-depunere care operează asupra materialului arheologic. Indiferent dacă se opune sau nu datelor radiocarbon, are tendința de a accepta aceste date *ad literam*. Modelele sale sunt statice și stadiale, în loc să fie dinamice și supra-determinate.

A interpreta literal rezultatul material al comportamentului înseamnă să plasezi experiența unei persoane înaintea societății considerate. Pentru preistorie aceasta exclude noi interpretări, astfel încât trecutul rămâne o parodie cu oameni cu bâte, îmbrăcați în piei. Literalismul nu este limitat la sfera arheologiei. Cel care spune unei clase de copii că Moș Crăciun nu există este un literalist.

Situri excepțional de bine conservate care constituie „capsule ale timpului”, așa cum este orașul Pompei sau mormântul lui Filip al Macedoniei sau al lui Tutankhamun, adesea asociate cu evenimente sau personalități, dau promisiunea iluzorie că ne vor scoate la iveală trecutul *ad literam*, „așa cum a fost”. Dar arheologia nu se poate baza doar pe ceea ce Binford²⁹ a numit „premise Pompei” (sic; pentru *premises* = spații, localuri). Nu putem și nu trebuie să ne limităm la găsirea de capsule ale timpului. Chiar și omul zăpezii de la Ötztal aduce mesaje ambigue.

Importanța arheologiei pentru înțelegerea omului se află în universalitatea metodelor sale pentru tratarea mărturiilor imperfecte,

²⁹ L. Binford, *op. cit.*

referitoare la procese de schimbare pe termen lung de-a lungul istoriei umanității. Acestea sunt aduse la lumină în fragmente, precum cadre (care sunt datele noastre, precum siturile și ansamblurile) ale unui film despre scurgerea timpului care arată plante în procesul de creștere. Nu putem fi întotdeauna siguri că vedem dezvoltarea aceleiași plante; dar dinamismul și frumusețea evolutivă a procesului rămâne aparentă.

În studierea rezultatului material al comportamentului este nevoie ca observatorul să devină într-o oarecare măsură implicat în obiectul de studiu. Afirmatia că nu se pot face observații fără a deranja subiectul observației este un loc comun științific. În etnoarheologie trebuie să se ia o decizie dacă să se observe de cât mai departe cu putință din interiorul unei societăți (abordare care a fost denumită în mod bizar „*emică*”) în timp ce se acomodează cu cunoștințele observatorului despre cultură sau din exterior rămânând detașat sau impunând categorii științifice pe care societatea în sine nu le-ar recunoaște în mod necesar (abordarea „*etică*”).

Ca și în cazul tuturor acestor dihotomii din relație un compromis intră în vigoare între teorie și practică, sau între teorie și date. Într-adevăr dacă abordarea etică constă în impunerea propriilor preconcepții culturale preferându-le celor ale culturii observate este îndoielnic dacă există vreo distincție utilă de trasat între *emic* și *etic*. Etnoarheologia face bine că le evită pe ambele.

Am fost înclinați să credem, în cadrul *Proiectului de Etnoarheologie a Zonelor Înalte*, că influența ideilor transmise pe cale culturală este exprimată în decizii despre comportament și acestea sunt reflectate în cultura materială și dau sens mărturiilor materiale. Pentru a participa cât mai eficient la aceste decizii și a retrasa acei pași aborigeni, am preferat, pe parcursul muncii noastre de teren, să acționăm, în măsura în care ne-a fost posibil, din interiorul culturii, rafinând acest aspect în fiecare sezon, pășind în afara culturii în intervalul dintre acestea și adaptându-ne categoriile la știința arheologică. Utilizarea Etnoarheologiei Comparative lărgeste viziunea noastră despre trecut, permițându-se să transcendem limitele a ceea ce este deja imaginabil. Oricărei generații îi place să arate că are propria terminologie. Mai curând decât să așteptăm rezolvarea unor poziții teoretice, am ales să mergem oricum ar fi înainte.

Nu trebuie să presupunem că înainte de apariția orientărilor teoretice moderne nu au existat cercetători de calitate capabili să pună în context toți factorii care contribuie la interpretarea materialului lor. Generații de cercetători, cum sunt Nicolăescu-Plopșor, Constantin și Hadrian Daicoviciu, Virgil Căndea, Vasile Pârvan, Mircea Petrescu-

Dîmbovița, părintele Matasă și mulți alții și-au derivat excelența din deschiderea cu orientare occidentală a civilizației europene pre-comuniste din România, cu mult înainte de încercările impuse de sovietici de a anihila gândirea creativă pe un model asiatic.

Marele antropolog Bronislaw Malinowski a avut o influență majoră în încurajarea observatorilor antropologi să câștige o înțelegere a culturii subiecților lor din interior și, în special, o familiaritate cu limbajul lor. În fraza sa, observatorul trebuie „*să se desprindă de pe pridvor*”, închizând acea distanță de la subiectul său care numai a dat iluzia de obiectivitate. În munca de teren etnoarheologică, nu poți rămâne în pridvor, deoarece acesta stă să se prăbușească.

Coșbuc, Maramureș (2000). Foto Gh. Lazarovici
Pridvorul se prăbușește.

Abstract

PRIDVORUL SE PRĂBUȘEȘTE.
NOT EVERYTHING IS POSSIBLE AT ANY ONE TIME

Archaeology provides a position that allows the researcher to deal more effectively than any other discipline with the imperfect material evidence of the long-term changes in the culturally transmitted human behavior. Within this approach, ethnoarchaeology is an essential source of information that contributes to the interpretation of incomplete data from prehistoric past, given their condition of real results of human behavior. This paper aims at defining the role of ethnoarchaeology in the understanding of the process of long-term change and the examination of the framework of archaeological explanation, criticizing literalism and implicitly the literal explanations of causality. The vision on the past must be capable and follow the dynamics of the evolutionary and biologic realities, as exemplified by the traditional practice.

Anexa A

RAPORT DE SIT

© J.G.Nandris ver.05

PROIECT DE ETNOARHEOLOGIE A ZONELOR ÎNALTE

CUTII DE CLASIFICARE [PUBLICAȚIE / SĂPĂTURI/ INFO DESPRE PIERDERE/]

NUMELE SITULUI / CUNOSCUȚ CA>

< IDENTIFICARE SIT

OBSERVATOR >

< DATA

ALTITUDINEA SITULUI: metri >

< REFERINȚĂ HARTĂ

LOCAȚIA SITULUI>

[Detalii esențiale, Satul, Orientare cf puncte cardinale]

SCHIȚĂ PLAN DE SITUAȚIE - D/N ?

ÎMPREJURIMI SIT:

Amplasament: [Pantă/ Pinten/ Șa / Depresiune/ Creastă / Vârf]

Orientare, Înclinarea pantei, Mediu, Apă, Sol, Vegetație, Intervizibilitate, Resurse, Acces, Vânturi.

FOTO D / N ?

SCHIȚĂ- D / N ?

DESCRIEREA SITULUI:

VEZI PLANUL 1 : 200 #

Pe sit : Dimensiuni, Structuri, Depozit, Aspect, Ecologie, Descoperiri, Materiale, Prezervare &c.

REMARCI SPECIALE:

Ce s-a eșantionat sau ce a rămas; Nr. pungă ; Interes special; Locația materialului.

[VEZI FOTO / DESENE / NOTE]

SIMBOLURI

- **R** = Rar ; **UNK** = Necunoscut; **L** = Localizat;
- + = Prezent ; ++ = Relativ abundent ; - = Absent
- < = Mai puțin de; > = Mai mult de; ± = Aproximativ; <--> = Asociat cu
- Φ = Fotografie: VEZI FILM #

--	--	--	--	--	--

NB : Dacă se imprimă pe partea stângă a unei coli format A3 cu dispunere orizontală, care este apoi pliată vertical, acest SITREP furnizează trei laturi goale A4 pentru note și schițe.